

Глава держави Ватикан:

ОСОБЛИВІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Г. В. Задорожня

кандидат юридичних наук, професор кафедри, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного

Досліджені генеза та особливість конституційно-правового статусу глави держави Ватикан. Зроблені висновки, що за порядком зайняття поста інститут Папи Римського співзвучний виборній монархії, проте за обсягом і змістом функціональних повноважень – абсолютній монархії; світська складова конституційно-правового статусу Папи Римського є похідною від релігійної; суверенітет держави Ватикан похідний від суверенітету, святості і недоторканності Папи Римського.

Ключові слова: генеза, конституційно-правовий статус глави держави, Папа Римський, теологічна держава.

У Договорі від 11 лютого 1929 р., укладеному між Святим престолом і Королівством Італія, зазначено: «Відносно суверенітету, який охоплює і сферу міжнародних відносин, Святий престол заявляє, що він хоче залишатися і залишається осторонь від світського суперництва між державами і політикою, яку вони проводять...; проте за всіх умов він зберігає за собою право використовувати свій моральний і духовний авторитет» (ст. 24). Практика міжнародного

співробітництва вказує, що політичний авторитет Папи Римського беззаперечний не тільки в країнах католицького світу, а й у тих, де пріоритетними є інші релігії. Йому віддають почесні на рівні глав найвпливовіших держав світу, до його слова дослухаються не тільки парафіяни католицької церкви, а й широкі політичні кола, в т. ч. й глави світських держав. Усе це наводить на думку про те, що конституційно-правовий статус Папи Римського має ознаки наднаціонального інституту.

До проблеми конституційно-правового статусу глави держави зверталися такі вчені, як О. В. Бойко, О. Т. Волощук, Г. С. Серьогіна, В. В. Сухонос, Т. В. Скомоороха, Ю. М. Тодика, В. Ф. Погорілко, Н. Г. Плахотнюк, В. А. Шатило та ін., науковий доробок яких заслуговує на увагу. Адже предмет їх наукового дослідження окреслений поглибленим аналізом окремих аспектів конституційно-правового статусу глави держави, завдяки чому простежується специфіка інституту національних глав держав, якими є повноваження, порядок зайняття поста, правові акти глави держави, його місце і роль у механізмі державної влади, його інституціоналізація як органу публічної влади тощо.

Разом з тим поза межами ґрунтовного дослідження вчених залишився інститут глави держави Ватикан, політична роль якого в ідеологічному примиренні держав світу є беззаперечна.

Наше завдання – дослідити генезу конституційно-правового статусу глави держави Ватикан, визначити специфіку його статусу, знайти можливі паралелі між статусами світських глав держав і Папи Римського, вказати на можливість і доцільність оптимізації статусу глав світських держав з урахуванням традицій, набутих у цьому питанні Папським престолом.

Порівняльно-правовий, інституційний та історичний методи склали інструментарій запропонованого дослідження.

Ватикан є країною канонічного права. Це зумовило не тільки особливий конституційно-правовий статус глави цієї теократичної держави, в т. ч. й наявність певного спектра його титулів, а й спровокувало досить складну і нетрадиційну генезу його становлення і функціонування. Французький учений Е. Лебек вказує на численність досить незвичних, як для глави держави, титулів Папи Римського: «Вікарій Ісуса Христа, наступник святих Петра і Павла, Римський Папа вселенської церкви,

патріарх Заходу, примат Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, верховний правитель держави Ватикан» [1, с. 22]. Учений П. А. Яроцький до наведеного переліку титулів додає ще такий, як «верховний понтифік Вселенського собору» [2, с. 422].

Таке багатогранне змістовне наповнення конституційно-правового статусу глави держави Ватикан зумовлене, насамперед, релігійною складовою його статусу. Це, в свою чергу, зумовило специфіку становлення і розвитку папської форми глави держави. До того ж така специфіка конституційно-правового статусу Папи виражається, на нашу думку, як у часових рамках, так і в доктринально-ідеологічних витоках його формування. Виникнення інституту папи в часі пов'язане зі смертю Ісуса Христа в 33 р. н. е. Історія католицької церкви від апостола Петра і донині знає імена 266 пап і 37 антипап [3, с. 12]. Вочевидь маємо з'ясувати: чому теологи, як і вчені-правознавці, ведуть відлік пап від апостола Петра? Відповідь на це питання випливає зі змісту Святого Письма. Так, в Євангелії від Матвія написано, що Ісус Христос довірив апостолу Петру бути пастирем Церкви: «Тож і я тобі заявляю, що ти – Петро (скеля), і що я на цій скелі збудую церкву Мою», і дав йому настанову: «Паси вівці Мої» (Євангеліє від Івана). Той факт, що апостол Петро побудував Церкву саме на одному із семи пагорбів Рима, зумовлює правонаступництво його церковними справами саме за священниками Риму.

Що стосується релігійно-ідеологічних витоків формування конституційно-правового статусу глави держави Ватикан, то за доктриною католицької церкви Ісус Христос перебуває на землі в образі Церкви, яка здатна передати «Його святість» і «одкровення» віруючим, а єдиним гарантом цього дійства є папа – вікарій Христа [1, с. 22]. Таким чином, необхідність створення інституту Папи, який би

об'єднав під своїм верховенством віруючих, витікає із Святого Письма.

Матеріальною основою держави Ватикан стала Папська держава. Історично вона утворилася у VIII ст., коли Папа Римський Стефан III уклав у 756 р. договір з королем франків Пипіном Коротким, за яким отримав у «дар» землі – Парму, Реджіо, Мантую, герцогство Сполето і Рим [3, с. 20]. Таким чином, інститут Папи Римського утвердився в I ст. н. е., натомість формування теократичної держави вчені пов'язують з VIII-им ст. Саме з цього часу Папа Римський фактично став єдиним правителем на подарованих церкві територіях. Понтифік, проводячи політику папоцезаризму, неодноразово і цілеспрямовано намагався встановити пріоритет церковної влади над світською, тобто поза межами Папської області. Світські монархи, намагаючись не допустити розширення конституційно-правового статусу Папи Римського, всіляко протистояли їхнім планам. Наприклад, з 1309 по 1377 рр. резиденція пап була у французькому місті Авіньйон [2, с. 423-424], завдяки чому вплив Папи Римського на державотворчі процеси в світських державах (Італія, Франція), в т. ч. й на глав цих держав, не збільшився. Незважаючи на тимчасове «авіньйонське ув'язнення» пап, останні продовжували зберігати у своєму конституційно-правовому статусі як світську, так і теократичну складові. Проте з утворенням у березні 1861 р. Італійської монархічної держави Папа Римський Пій втратив світську складову свого статусу. Він перестав бути світським главою Папської держави, оскільки остання втратила свій суверенітет.

Відновлення повноцінного конституційно-правового статусу Папи Римського як глави держави стало можливим за урядування Б. Муссоліні [4, с. 8]. У 1929 р. між папою Пієм XI та урядом Італії були підписані Латеранські угоди [5, с. 312]. Ця

угода передбачила можливість утворення Папської держави – Ватикану, територія якої визначалася як «нейтральна і недоторканна» [5, с. 457].

Конституційний акт Держави – міста Ватикан від 11 лютого 1929 р. визначив статус глави держави Ватикан так: «Італія розглядає Папу як особу священну і недоторканну, оголошує замах на нього, підбурювання до спричинення йому шкоди діями, караними так само, як за замах і підбурювання до спричинення шкоди особі Короля. Публічні образи і збиток, заподіяні Папі на території Італії в усних і письмових виступах, діях, караються так само, як образи і шкода, заподіяні особі Короля» (ст. 8). Відтак, значення наведеного конституційного акта полягало в тому, що: а) визнання Італійською державою суверенітету Святого Престолу уможливило набуття Папою Римським конституційно-правового статусу глави суверенної держави Ватикан; б) світська складова правового статусу Папи Римського та італійського монарха урівнювалися.

З наведеного вбачаються такі висновки: а) витоки формування інституту Папи, як майбутнього глави держави Ватикан, докорінно відрізняються від світських (традиційних) глав держав, оскільки в основі його фактичного утвердження лежить набуття на основі звичаєвого права верховенства влади не в окремому племені чи в союзі таких племен, які згодом переростають у державу, а серед віруючих церкви, розпорочених по різних країнах. Імперативною підставою виникнення релігійно-правового статусу Папи Римського є не звичаєве право, а Святе Письмо, в якому задекларована Божа настанова – здійснювати Його представництво на землі; б) формування інституту Папи Римського передувало створенню держави Ватикан, в той час як висновування інституту глави у світських державах традиційно здійснюється

в сув'язі з виникненням і розвитком політичної системи держави.

Тривала генеза інституту Папи Римського як правителя теократичної держави зумовила формування певних особливостей його конституційно-правового статусу, завдяки яким він вирізняється із загальної когорти юридичних форм глав держав. Ними є:

а) главою держави Ватикан може бути лише чоловік, який має сан священника. Важливим є й те, що Папа Римський, починаючи з 1389 р., обирається завжди з-поміж кардиналів віком до 80 років [2, с. 422]. Відтак, постає питання: чому саме священник-чоловік, і в жодному разі не жінка? На це можна навести декілька аргументів. По-перше, сама назва поста глави держави Ватикан – Папа – однозначно вказує на початкову його належність чоловікам. Термін «Папа» з грецької означає «батько». Сам Бог постає в Святому Письмі як «турботливий Отець» [6, с. 452]. Титул «Папа», починаючи з VII ст., остаточно закріпився за обраними представниками Римського єпископату, у складі якого були лише чоловіки [7, с. 7]. Отже, титул «Папа Римський» має чітку прив'язку до Святого Престолу. По-друге, Святе Письмо доводить, що Ісус Христос під час Таємної вечері звернувся до своїх апостолів з настановою щодо прийняття ними сану священника, водночас Він ніколи не звертався до жінок, в т. ч. й до своєї матері Марії, з пропозицією прийняти сан священника. З приводу цього Папа Римський Іван Павло II дав своє пояснення: «Священик – це жрець, який приносить жертву на алтарі. Чи може бути ця роль довірена матері?» Папа каже, що ні, тому що «Ісус сам думає про Марію» [1, с. 24]. Дійсно, серед дванадцяти апостолів Ісуса Христа не було жодної жінки. Відтак, католицька церква на основі Святого Письма виробила однозначну доктрину з цього питання, підкреслюючи те, що священник є особливою формою ідентифікації Ісуса Христа на землі;

б) сан священника зумовлює іншу особливість, яка полягає в тому, що необхідною умовою набуття конституційно-правового статусу глави держави Ватикан є не лише складення новообраною особою присяги релігійного змісту, а й обрання ним спеціального імені. Ця традиція була встановлена Ісусом Христом, який, обравши рибалку Симона апостолом, дав йому ім'я «Петро». Історія зберегла ім'я апостола Петра як ім'я першого Папи Римського. Нерідко до імені Понтифіка присвоюється порядковий номер, який є невід'ємною частиною його ім'я, наприклад, Бенедикт XII, Климент VI, Урбан V та ін. Це зумовлено потребою розрізнення імен глав держави Ватикану, що обирають собі однакове ім'я. Традиція щодо особливого іменування глави держави існує і в політичних системах монархічних держав, завдяки чому спостерігаються певні паралелі в конституційно-правових статусах монарха і папи;

в) Папа Римський, на відміну від глав світських держав, особливо монархів, не зобов'язаний мати певне соціальне походження або бути носієм тієї чи іншої національності. Це зумовлено тим, що Святий Престол є наднаціональним інститутом, тому його очолювати може священник-католик будь-якої національності. Наприклад, з 1523 по 1978 рр. Папський Престол обіймали італійські кардинали, проте в 1978 р. папою обрано поляка – краківського кардинала Кароля Войтилу, який увійшов в історію папства як Іван Павло II [5, с. 312];

г) наднаціонально-релігійний характер інституту глави держави Ватикан вбачається й у способі зайняття цього поста. Справа в тому, що з 1059 р. Папу Римського можуть обирати тільки кардинали (конклав кардиналів) [1, с. 13]. Кардинали, кількість яких не може перевищувати ста двадцяти осіб, запрошуються на вибори Папи Римського з усіх країн світу, де офіційно представлена

Католицька церква (США, Італія, Іспанія, Великобританія, Африка, ФРН, країни Азії, Океанії, Латинської Америки тощо) [3, с. 15]. Відтак, волевиявлення світських людей для обрання глави держави Ватикан не потрібне, оскільки легітимізація Святого Престолу і Церкви відбулась за «Божою волею».

Жодна світська влада, як постановив Пій Х у своєму рішенні від 20 січня 1904 р., не може накласти вето на обрання Пап, а кардинали-делегати отримувати вказівки або рекомендації світської влади на адресу Церкви, інакше вони підлягають відлученню. Це пояснює той факт, що Папа Римський уповноважений діяти незалежно від міри визнання його суспільством, чого не можна сказати про президентів і навіть глав деяких монархічних держав. Отже, набуття особою релігійного статусу найвищого сановника Католицької церкви зумовлює набуття ним певних державно-владних повноважень як глави держави Ватикан.

Що стосується строку повноважень Папи Римського, то він необмежений. Дострокове припинення повноважень глави теократичної держави Ватикан здійснюється дискреційно самим Понтифіком, оскільки з моменту набуття ним статусу Папи Римського, він у жодному разі офіційно не пов'язаний волею інших священників. Останні не мають важелів впливу на Папу Римського, лише Святе Письмо, яке становить «букву і дух Божественного права», слугує імперативним приписом його функціональної діяльності. Папа Римський має право відречення від престолу, і вперше за 600 останніх років скористався ним у 2013 р. Бенедикт XVI (2005-2013 рр.).

Таким чином, персоналізація влади, непов'язаність Понтифіка в процесі здійснення ним повноважень глави держави волею інших офіційних осіб чи народу наштовхує на певні паралелі його конституційно-правового статусу зі статусом глави

держави в абсолютних монархіях. «Титул Римського Папи, – як доводить французький учений Е. Лебек, – не є католицьким; він успадкований від імператорів» [1, с. 7]. Вітчизняний учений П. А. Яроцький прямо називає Папу Римського «монархом держави-міста Ватикан» [2, с. 422]. Дійсно, конституційно-правовий статус Папи Римського як глави держави Ватикан, незважаючи на низку інституційних особливостей, все ж наближений до статусу монарха. Відтак, зважаючи на те, що є два різновиди юридичної форми глави монархічної держави – абсолютний і конституційний, постає питання: який із них максимально наближений до інституту Папи Римського? Наша думка, з огляду на проведений аналіз, така: за порядком зайняття поста інститут Папи Римського співзвучний виборній монархії, проте за обсягом і змістом функціональних повноважень наближений до абсолютного суверена.

Цей висновок вбачається і з таких особливостей конституційно-правового статусу Папи Римського, що впливають з релігійної складової його статусу, а саме: несудимість, оскільки статус Папи є недосяжним для суду; непомильність Папи «у справах віри, моралі, догматики» [2, с. 423], що об'єктивується в принципі: «Папа сказав – справа закінчена». Примат папської непогрішності, тобто безпомилковості папських рішень у питаннях віри і моралі, був проголошений Вселенським собором від 18 липня 1870 р. [8, с. 3]. Як результат, рішення Папи Римського є остаточними, а це унеможливує їх скасування. Важливою особливістю компетенційних повноважень Понтифіка є виключне його право скликати або розпустити Вселенські собори, затверджувати їх рішення, здійснювати щонедільну проповідь, звернену до віруючих.

Конституційно-правовий статус Папи Римського досить детально був урегула-

ментований Актом від 7 червня 1929 р.: «Верховний глава Церкви, суверен Держави – Міста Ватикан, володіє повнотою законодавчої, виконавчої і судової влади» (ст. 1); за Верховним главою Церкви зберігається повнота влади, що належить йому відносно органів і трибуналів апостольського престолу згідно з канонами ... Кодексу канонічного права (Codex juris canonici)» (ст. 2). Водночас Конституція Ватикану від 26 листопада 2000 р. наділила Папу Римського не тільки законодавчою, виконавчою і судовою владою [3, с. 22], а й широкими установчими повноваженнями, завдяки чому новообраний Папа має можливість сформувати свою адміністративну команду.

Особливість конституційно-правового статусу Папи Римського вбачається й у тому, що суверенітет держави Ватикан є похідним від суверенітету, святості і недоторканності Папи Римського як зримого глави Храму Христового. Природа папської влади – духовна, вона, як доводить угорський учений Є. Гергей, є суверенною, що має «Божественне» походження [7, с. 9]. Натомість суверенітет світських держав не є похідним від статусу глави держави.

І насамкінець необхідно відповісти на питання: чи можлива оптимізація конституційно-правового статусу глав світських держав з урахуванням традицій, набутих у цьому питанні Папським Престолом? Думається, що ні. Проте сучасним світським главам держав необхідно повчитися у Папи Римського як глави держави Ватикан способом, методам і засобам здійснення

державного управління, вмінню використовувати в процесі вирішення внутрішніх та міжнародних питань силу слова і переконання, а не силу зброї і терору. Звичайно, велика заслуга в цьому питанні належить не тільки Папі Римському, а й дипломатичній службі Ватикану. Такий стан справ нашоєхує нас на думку про те, що глави світських держав, реалізуючи свої установчі повноваження, зобов'язані проводити безпомилкову кадрову політику в дипломатичних та інформаційних службах. Помилки в цих питаннях є неприпустимими, вони надзвичайно дорого коштують своєму народові, державі і зайвий раз підкреслюють тезу: «Будь-який військовий конфлікт – це провал роботи дипломатичних служб і глави держави».

Підсумовуючи наведене, доходимо висновків про те, що в процесі генези: а) сформувалися як титульні, так і компетенційні особливості конституційно-правового статусу глави держави Ватикан, формування та утвердження яких зумовлено релігійною складовою його статусу; б) світська складова конституційно-правового статусу Папи Римського є похідною від релігійної; в) за порядком зайняття поста інститут Папи Римського співзвучний виборній монархії, проте за обсягом і змістом функціональних повноважень – абсолютному монарху; г) суверенітет держави Ватикан є похідним від суверенітету, святості і недоторканності Папи Римського, натомість суверенітет світських держав не є похідним від статусу глави держави.

Список використаної літератури

1. Лебек Э. Тайная история дипломатии Ватикана / Э. Лебек / Пер. с фр. И. И. Кубатько. – М. : Рипол классик, 2004. – 304 с.
2. Яроцький П. А. Папа Римський // Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 4. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2002. – 720 с.
3. Хоружий Г. Ватикан: історія і сучасність [Текст] / Г. Хоружий. – Л. : Місіонер, 2007. – 280 с.

4. Лекомт Б. Таємниці Ватикану [Текст] / Пер. О. Мандрика / Б. Лекомт. – Л. : Свічадо, 2012. – 342 с.
5. Яроцький П. П. Ватикан // Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1 / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – 672 с.
6. Уайт Е. Патриархи и пророки [Текст] : пер. с англ. / Е. Уайт. – Пос. Заокский [Тульск. обл.] : Источник жизни, 1998. – 788 с.
7. Гергей Е. История папства [Текст] : пер. О. В. Громов / Е. Гергей. – М. : Республика, 1996. – 463 с.
8. Хризостом (Иеромонах). Вселенский Собор [Текст] : слово Папы Иоанна XXIII при открытии 2-го Ватиканского Собора / Хризостом (Иеромонах). – Брюссель : Жизнь с Богом, 1963. – 40 с.

Стаття надійшла до редакції: 23.12.2014.

A chapter of the state of Vatican feature of constitutional-legal status

H. V. Zadorozhna

In the article genesis and feature of constitutional-legal status of chapter of the state of Vatican are investigation. Has done conclusions that after the order of occupying of post-modernism the institute of Dad Roman is consonant an elective monarchy, however on volume and to maintenance of functional plenary powers – absolute monarchy; society constituent of constitutional-legal status of Dad Roman derivative from religious; sovereignty of the state Vatican is derivative from sovereignty, holiness and inviolability of Dad Roman.

Keywords: *genesis, constitutional-legal status of chapter of the state, Dad Roman, theology state.*

Received: 23.12.2014.

Глава государства Ватикан: особенность конституционно-правового статуса

Г. В. Задорожня

Исследованы генезис и особенность конституционно-правового статуса главы государства Ватикан. Сделаны выводы о том, что за порядком занимания поста институт Папы Римского созвучен выборной монархии, однако по объему и содержанию функциональных полномочий – абсолютной монархии; светская составляющая конституционно-правового статуса Папы Римского производная от религиозной; суверенитет государства Ватикан производный от суверенитета, святости и неприкосновенности Папы Римского.

Ключевые слова: *генезис, конституционно-правовой статус главы государства, Папа Римский, теологическое государство.*

Получено: 23.12.2014.